

Politieke verantwoordelijkheid voor de jeugd

C.J.M. Schuyt

Het meest in het oog springende kenmerk van de jeugd is groei. Er zit nog schot in, mogelijkheden zijn nog niet uitgeput. Integendeel, de jeugdigen kunnen zich nog in alle mogelijke richtingen ontplooiën. In de metaforen van de levenscyclus wordt de jeugd vergeleken met de lente: het telkens opnieuw uitbottende leven, – jongeren zijn springlevend.

Het meest in het oog springende kenmerk van de politiek en de hedendaagse economie is de afwezigheid van groei. Niets kan meer. De rek is er uit en pogingen om weer een groot enthousiasme in het politieke en economische leven te brengen doen geforceerd aan en stranden in een gevoelde malaise.

Zo gezien lijkt de politiek op een vermoeide veertiger, die de jeugd niets meer te zeggen heeft. Het is daarom de moeite waard aandacht te besteden aan het onderwerp: de verantwoordelijkheid van de politiek voor de jeugd. Welke mogelijkheden heeft de politiek nog om de krachtige vragen van een nieuwe generatie te beantwoorden? Komt er geen botsing tussen het jeugdige elan en de 'No-no' zeggende politici? Er kan niets meer.

Het spreekwoord luidt: Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst, – maar heden ten dage is het beter de vraag te stellen: heeft de jeugd nog een toekomst?

Het behoort tot de allereerste verantwoordelijkheid van de politici deze toekomst voor de jeugd te verzekeren en de kwaliteit van het bestaan van toekomstige generaties eveneens te garanderen. Eeuwenlang is het overbodig geweest om de toekomst voor de jeugd te garanderen. Die was immers vanzelfsprekend, en vele generaties hebben

juist troost geput uit de gedachte dat hun kinderen, de jeugd in het algemeen, de generaties na hen, het in elk geval beter zouden krijgen. Die vanzelfsprekendheid nu is verdwenen en daarom is het de grootste verantwoordelijkheid van diegenen, die krachtens hun politieke macht de richting van de samenleving kunnen bepalen, er voor te zorgen dat de jeugd een toekomst heeft.

Waarom is deze politieke verantwoordelijkheid zo groot? Hoe is die te rechtvaardigen? Uit welke concrete zorgplicht ten aanzien van reële problemen van de jeugd is die verantwoordelijkheid samengesteld? De problemen, waar de jeugd, althans vele jeugdigen, nu mee kampen zijn groot: de jeugdwerkloosheid is hoger dan die van volwassenen en voor vele jongens en meisjes zijn de perspectieven op een betaalde baan buitenshuis somber. Zullen zij nog via arbeid tot de samenleving van de volwassenen worden toegelaten?

De jeugdcriminaliteit is hoger dan ooit. Volgens sommigen, onder andere de Groningse criminoloog Jongman (1985), moet dit geïnterpreteerd worden als een teken van stil verzet tegen deze samenleving en tegen de afwezigheid van een fatsoenlijk perspectief op een zinvol eigen leven. Criminaliteit als verzet, waar andere commentatoren spreken van een verloedering van de samenleving door al die jeugdige dieven, spuiters, vandalen, spijbelaars en andere jongeren, die niet meer willen deugen. Heeft onze samenleving nog een toekomst met deze jeugd? zo hoort men verzuchten. Het derde probleem is met kracht en urgentie onder woorden gebracht door de psycholoog Diekstra (1985): er is een opvallende en verontrustende stijging van het aantal zelfdodingen van jeugdigen, op steeds vroegere leeftijd. Deze groep jongeren ziet geen gat meer in de toekomst, waar de gaten in de ozonlaag zich langzaam maar zeker verwijden. Ze zien geen toekomst meer of geen toekomst meer voor zichzelf. Zouden deze laatste twee problemen, de criminaliteit van jongeren en de gestegen zelfdodingen, misschien te maken kunnen hebben met het eerste probleem: de afwezigheid van zinvolle plaatsen in de

samenleving, waar ze serieus genomen worden als individu, waar ze eigen verantwoordelijkheden krijgen toebedeeld en waar niet op een ouderwets paternalistische wijze via een karig jeugdloon een dwang gecreëerd wordt om tot laat in de twintig in het ouderlijk huis te vertoeven? Gevraagd worden condities voor een zelfstandige ontplooiing van alle jongeren.

Hiermee kom ik vanzelf op de nadere invulling van de primaire verantwoordelijkheid van de politici voor de jeugd. Ik zal deze nadere invulling concretiseren aan de hand van vijf punten, namelijk:

- 1 De opvoeding van kinderen en jeugdigen
- 2 Het onderwijs
- 3 Arbeid voor jeugdigen
- 4 Vrije tijd
- 5 De jeugdcultuur en de rol van de massamedia ten opzichte van de jeugd

Bij elk van deze punten, die enkele cruciale stadia op de jonge levensweg weergeven, zal ik een stelling formuleren over de verantwoordelijkheid van de politiek voor de jeugd.

Eerst word je geleerd te spreken (liefst met twee woorden), daarna leer je lezen en schrijven. Sommige jongeren leren nog veel meer, verder leren heet dat, andere leren niet veel meer dan lezen en schrijven en dat levert meteen problemen op voor de daaropvolgende fase: het werk. Zonder werk betekent: zonder eigen geld en status, zodat vervolgens de vrije tijd, meestal doorgebracht temidden van lotgenoten, ook problematisch wordt. Onder de aanmoedigingen van de massaproductie en de massamedia krijgen de jongeren tenslotte een levenswijze voorgehouden (of opgedrongen?) waaraan ze zich maar moeilijk kunnen of willen onttrekken.

De stadia lopen van nul tot achttien, en het interessante is dat ook de verantwoordelijkheid in deze stadia verandert: ouders of opvoeders zijn volgens de opvatting van velen in onze samenleving verantwoordelijk voor de primaire

opvoeding, door sociologen zo mooi aangeduid met de angsten oproepende term 'socialisatie'. Hedy d'Ancona heeft in een artikel in *Socialisme en Democratie* (1986) met deze opvatting de spreekwoordelijke degens gekruist: ook de staat is verantwoordelijk voor de primaire opvoeding van kinderen. Ik zal hier op terugkomen.

In het onderwijs ontmoeten de ouderlijke verantwoordelijkheid en die van de overheid elkaar bij de richting en de inrichting van de schoolse vorming. Waar moet het met het onderwijs naar toe, en wie draagt voor de cruciale cognitieve, creatieve, emotionele en morele vorming verantwoordelijkheid? Ook hier zal ik op ingaan en de politici met een stelling uitdagen.

De ouderlijke verantwoordelijkheid vermindert of verdwijnt zelfs uit het zicht bij de zorg om werk voor jongeren. De politieke verantwoordelijkheid komt ineens uitdrukkelijker naar voren. Is het inderdaad zo, dat naarmate leden van onze samenleving 'groter groeien' de overheid de plaats van de ouders gaat innemen? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen van ouderlijke en politieke verantwoordelijkheid? Ik kom hier eveneens op terug.

De vierde en vijfde fase, de vrije tijd en de jeugdcultuur, is het domein waar de jeugd eindelijk eens baas in eigen bestaan is. De invloed van jongeren op elkaar wordt wel eens veel en veel groter geschat dan welke invloed van ouders en ander gezag ook. De *peergroup* is uiterst belangrijk en invloedrijk. Hoe vallen daarbinnen de verantwoordelijkheden uit? Ouders en overheid treden noodzakelijkerwijs terug, zoals zij dat ook doen ten aanzien van de rol van de massamedia. In het vrije spel der krachten oefenen deze een krachtige invloed uit op jeugdigen en ik wil ook op dit punt een stelling formuleren over de verantwoordelijkheid van de politiek in deze. Immers, de massamedia en de massa-producenten hebben het spreekwoord op hun manier in ere gehouden: Wie de jeugd als consument heeft, heeft de toekomst als producent. Is hier sprake van subtiele uitbuiting van de jongeren? Leidt de grote aandacht van de media voor al wat jong en jeugdig, slank en vrij, spontaan en

eerlijk, vol elan en fris en tintelend van geur, kleur en smaak is, niet tot een zogenoemde 'infantocratie'? In die infantocratie is nog één ding echt en werkelijk: coca cola, the real thing.

Voordat ik mijn stellingen over verantwoordelijkheid formuleer op elk van deze vijf punten, lijkt het mij van belang eerst dieper in te gaan op het begrip verantwoordelijkheid zelf. Immers, dat begrip staat centraal in deze bundel en heeft bovendien enige actualiteit doordat de politieke discussie verrijkt is met het uitdagende begrip 'verantwoordelijke samenleving', waarmee in eerste instantie wordt bedoeld dat de overheid niet als eerste of als enige instantie verantwoordelijkheid hoeft te dragen voor het wel en wee van de burgers. Geldt dat dan ook voor de toekomstige burgers? Wat is precies verantwoordelijkheid?

Ouderlijke en politieke verantwoordelijkheid

Verantwoordelijkheid heeft twee hoofdbetekeningen: je bent verantwoordelijk voor wat je gedaan hebt: dit is de retro-actieve, naar gedane daden terugverwijzende, verantwoordelijkheid. Juridisch gebruikt men ook het begrip aansprakelijkheid en elke ouder kent dit begrip, omdat ze zich indekken tegen de onvoorziene en onverhoopte kleine en grote baldadigheden van hun kinderen, die nog niet de volwassenheid hebben bereikt. Ook de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid van politici slaat op daden in het verleden. De tweede betekenis van verantwoordelijkheid is voor dit onderwerp van groter belang: je bent verantwoordelijk voor iets of iemand, je *voelt* je verantwoordelijk voor iets of iemand, hetgeen resulteert in daden en handelwijzen. Je bent verantwoordelijk voor hetgeen nog gedaan moet worden. Deze betekenis is toekomstgericht. Het veronderstelt wel het vermogen tot handelen en tot enige macht en beïnvloeding van toekomstige gebeurtenissen. Deze verantwoordelijkheid is een vrijwillige, meestal

spontane activiteit, die wordt ondernomen omwille van het object van zorg en verantwoordelijkheid. De kunstenaar voelt op deze wijze verantwoordelijkheid voor zijn of haar kunstwerk, heeft er enige onuitsprekelijke liefde voor opgevat, koestert het object en voelt zich er mee verbonden.

Zo zit ook ouderlijke verantwoordelijkheid in elkaar: het is een niet-wederkerige relatie, die zonder voorwaarden wordt aangegaan en die veelomvattend is. Ouders zijn niet voor een klein beetje van het leven van hun kinderen verantwoordelijk, maar voor het gehele leven, met alle goede en kwade kanten ervan. Ze zetten zich in zoals een kunstenaar zich inzet voor zijn of haar creatie: met liefde en toewijding, zonder knorren en met bewonderenswaardig geduld. Deze verantwoordelijkheid is toekomstgericht: het gaat tenslotte om de mogelijkheden die de kinderen in zich dragen tot uitdrukking en wasdom te laten komen. Het is gericht op continuïteit: op deze wijze wordt het leven doorgegeven; de jeugd krijgt inderdaad door deze ouderlijke verantwoordelijkheid een toekomst.

Ook de politieke verantwoordelijkheid van een politicus of politica voor de *res publica*, de publieke zaak, de politieke gemeenschap, vertoont deze niet-wederkerige relatie, als het goed is tenminste. Het kenmerk van een oprecht politicus, die macht probeert te verwerven, is dat hij of zij deze macht op verantwoordelijke wijze wil aanwenden voor het wel en wee van de burgers. Het is een zelfgekozen verantwoordelijkheid, die soms nogal zwaar rust op de schouders.

Wat mij vooralsnog tegenstaat bij het begrip 'verantwoordelijke samenleving' is niet dit appèl op verantwoordelijkheid, maar het feit dat het begrip op een niet goed of grondig geanalyseerde manier gebruikt wordt. Wie zich verantwoordelijk voelt of stelt, doet dat eigener beweging, omdat het als een noodzaak wordt gevoeld te zorgen voor iets of iemand, voor het wel van personen of voor een organisatie. Wie doet bijvoorbeeld na een bijeenkomst als laatste het licht uit in de zaal? Die persoon is verantwoor-

delijk en toont verantwoordelijkheidsgevoel. Er is een niet-wederkerigheid en een niet-conditionaliteit. Het begrip verantwoordelijke samenleving benadrukt juist dat de overheid de zorg eerst op anderen wil laten rusten en die overheid geeft daarmee impliciet aan dat het object van zorg haar onverschillig laat. Hoe kan iemand, die zich onverschillig toont, anderen opwekken zich niet onverschillig te tonen? Een regering, die personen in de samenleving tot zorgzaamheid en verantwoordelijkheid wil opwekken via het aftrekbaar maken van de kosten van vrijwillige dienstverlening, brengt verantwoordelijkheid daarmee in de sfeer van conditionaliteit en het gewin en daarmee ondernijmt het een authentieke verantwoordelijkheid. Ouders, die zich slechts onder bepaalde en liefst financiële voorwaarden verantwoordelijk voelen voor de toekomst van hun kinderen, moeten juist onverantwoordelijk genoemd worden. Het gaat mij hierbij niet zozeer om de gewenste omvang van overheidszorg op velerlei terreinen, het gaat mij vooral om het behoud van een zo zuiver mogelijk taalgebruik bij de toedeling van verantwoordelijkheden.

Volgens de Duits-Amerikaanse filosoof Hans Jonas in zijn inspirerende boek *The imperative of responsibility* (1984) vormen de ouderlijke en de politieke verantwoordelijkheid dé toonaangevende voorbeelden voor een nader te onderwerpen theorie van verantwoordelijkheid. Er zijn tussen deze twee verantwoordelijkheden, naast voor de hand liggende verschillen – zoals het feit dat ouders voor een klein en beperkt aantal met naam en toenaam toegenegen personen verantwoordelijk zijn en politici voor een groot aantal anonieme personen –, zeer opvallende en voor dit onderwerp relevante overeenkomsten. Volgens Jonas zijn er drie kenmerken van deze vrijwillig aanvaarde verantwoordelijkheid, namelijk:

- De totaliteit in de zin van alomvattendheid: alle aspecten worden belangrijk geacht en niet alleen maar een paar aspecten die ons goed uitkomen
- De gerichtheid op continuïteit, voort-durendheid, overdraagbaarheid

– Toekomstgerichtheid: het doel van de verantwoordelijkheid die men op zich neemt is het bewaken van de eigen doelgerichtheid van de personen, waarvoor men zich verantwoordelijk voelt. Met andere woorden: het bewaken van de autonomie van die personen. Men moet er voor zorgdragen dat de personen, voor wie verantwoordelijkheid wordt opgevat, de mogelijkheden die zij in zich dragen in de toekomst ook kunnen uitwerken op zelf gekozen wijze.

Vanuit deze visie op verantwoordelijkheid komt Jonas tot de formulering van de allereerste en op dit moment allerbangrijkste verantwoordelijkheid van politici: te zorgen voor het behoud van de condities voor het bestaan van toekomstige generaties. In mijn eigen woorden: politici moeten zorgen voor het behoud van de jeugd, niet alleen maar van de jeugd van tegenwoordig; nee, het is sterker en dwingender. Politici moeten primaire verantwoordelijkheid opvatten voor de mogelijkheid dat jeugdigen, eenmaal volwassen, de fakkel van de mensheid en het beheer over de natuur overdragen aan hun jongeren, die zodanig zijn opgevoed en opgeleid dat zij op hun beurt diezelfde basiscondities overdragen aan hun jongeren enzovoort. De toekomst van de jeugd van nu is verbonden met de feitelijke bestaansvoorwaarden van de toekomstige generaties (met een *s*, d.w.z. in meervoud).

De crisis van de jeugd, het zo onjeugdige cynisme over de toekomst van onze samenleving, zou wellicht kunnen samenhangen met de bedreigende gedachte dat de eeuwige terugkeer van de lente, in de vorm van steeds nieuwe generaties, niet meer gegarandeerd is. En misschien voelen jongeren deze situatie veel en veel beter aan dan de ouderen boven de dertig of veertig, met hun zorgen om hun eigen snel vergankelijke materiële bestaan.

Met deze eerste imperatief van Jonas is het goed mogelijk de hiervan afgeleide concretisering van verantwoordelijkheid van de politiek op de punten opvoeding, onderwijs, werk, vrije tijd en jeugdcultuur te formuleren. Op al deze

punten zal de verantwoordelijkheid gericht moeten zijn op het behoud van de mogelijkheden die de jeugd per definitie eigen zijn. De mogelijkheid om zelf een doel in het leven te kiezen, om het anders te doen dan anderen en ouderen. Een opvoeding zal geslaagd genoemd kunnen worden als kinderen aan het einde ervan zeggen: 'Nou, beste mensen, ouders, leerkrachten, jullie hebben me nu wel zus en zo opgevoed, maar ik weet wel beter, ik ga het doen op mijn manier, met mijn waarden en idealen. Eén ding echter moet ik jullie bekennen en erkennen: jullie hebben het op jullie manier gedaan en ik zie in dat het noodzakelijk was, dat jullie mij op een bepaálde manier hebben opgevoed en opgeleid.'

Het resultaat van zo'n opvoeding is een noodzakelijke scheiding, één van de *necessary losses* in het leven. De jongeren gaan en vinden hun eigen weg en hun eigen leven en de ouderlijke verantwoordelijkheid wordt beëindigd, nog steeds onvoorwaardelijk. Ook als er geen dank-je-wel op volgt van de afscheid nemende jongeren, is de verantwoordelijkheid waardevol geweest.

Onder welke voorwaarden zou zo'n resultaat bereikt kunnen worden? Wat is er nodig aan materiële en emotionele condities om jongeren tot dit stadium van een eigen levensweg te brengen? Welke verantwoordelijkheid heeft de politiek om dit mogelijk te maken? Aan de hand van de vijf tussenstadia zal ik trachten deze vraag te beantwoorden.

De opvoeding

Voor sommige kinderen komt het moment van noodzakelijk verlies of afscheid van de ouders eerder dan het moment van voltooiing van de opvoeding. Door echtscheiding komen ze eerder op eigen benen en vooral op eigen emoties te staan. De vraag komt op of de veranderde opvattingen over het gezin en de zich langzaam veranderende relaties

consequenties hebben voor de opvoeding van kinderen. Voor dit onderwerp is daarbij van belang of door deze gewijzigde gezinspatronen ook de verantwoordelijkheid van de overheid voor de opvoeding van de jeugdige leden van de samenleving toeneemt. Moet of mag de overheid via beleidsmaatregelen een bepaald gezins- of relatiepatroon bevorderen of afremmen? Dit zijn allemaal geen gemakkelijke vragen, maar zij stonden centraal bij de voorbereiding van dit thema.

Er is onlangs een duidelijke mening over dit punt geformuleerd. De kinder- en jeugdpsychiater Verhulst heeft in een Rotterdamse oratie (1987) de mening verkondigd dat de houding van volwassenen ten aanzien van kinderen gekenmerkt wordt door onverschilligheid en grote tolerantie. Dit alles ten nadele van de groei en ontwikkelingskansen van kinderen, die naar zijn mening juist een goede stabiele structuur nodig hebben. Hij had nog wel meer harde noten te kraken over de zijns inziens heersende opvoedingspraktijken: de media laten zich te sterk leiden door de behoeften van kinderen, die dan ook veel te veel uren voor de buis doorbrengen. Een ander punt, en ik citeer nu: 'Veel moderne ouders missen de overtuiging dat zij iets goeds en zinvol hebben over te dragen op hun kinderen', en verder: 'Het streven naar individualiteit en zelfverwerkelijking, als ideaal in onze huidige samenleving, eist zijn tol in toenemende eenzaamheid en afnemende onderlinge solidariteit.' Ten slotte een derde harde noot: 'Als er sprake is van huwelijksconflicten heeft het scheiden van de ouders een ongunstiger effect op het functioneren van het kind dan niet-scheiden.' Dit zijn nogal vurige stellingen over enkele hete hangijzers in de opvoeding. Plaats hiertegenover de mening van Hedy d'Ancona over de verantwoordelijkheid van de staat voor de opvoeding van de kinderen en je hebt brandstof voor vele verhitte debatten.

Hoewel ik niet erg deskundig ben op het terrein van de opvoeding en de jeugdzorg, en weinig tijd had om alles over pedagogie te leren, omdat ik mijn eigen kinderen moest opvoeden, wil ik toch enkele kanttekeningen maken bij

deze stellingen van Verhulst. Ik vermoed dat hij te weinig onderscheid maakt tussen onverschilligheid en tolerantie. Inderdaad brengen onverschillige ouders onverschillige kinderen voort, net zoals grosso modo arme ouders arme kinderen, en ongelukkige ouders ongelukkige kinderen voortbrengen. Maar de aan de ouderlijke verantwoordelijkheid noodzakelijk gekoppelde tolerantie ten aanzien van het wel en wee van de jongeren en de niet-conditionaliteit van hun opvoeding, remt naar mijn mening de ontplooiing van kinderen niet af. Het geluid van Verhulst is een late echo van de these van Christopher Lasch, namelijk dat die oude wat patriarchale door calvinistische deugden ingegeven opvoeding idealer was dan de moderne. Zijn we dan de vele negatieve gevolgen van een dergelijke, vaak liefdeloze starre opvoeding vergeten?

Ten aanzien van het aanmoedigen door de overheid van bepaalde relatiepatronen valt ook wel iets af te dingen van de mening van Verhulst. Mijn stelling is de volgende: Ouders zijn en blijven verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen; de overheid is verantwoordelijk om die ouders in staat te stellen die opvoedingstaak zo behoorlijk mogelijk te kunnen vervullen. Dat wil zeggen, dat de overheid inderdaad ook moet proberen bepaalde ouders, bijvoorbeeld moeders, niet hopeloos te maken door de afwezigheid van ontplooiingskansen van henzelf, zodat ze met minder animo en zin hun opvoedingstaken vervullen. Worden ouders door de maatschappelijke arbeidsverdeling gedemotiveerd voor hun eigen leven, dan zal dat ook niet ten goede komen aan het leven van de kinderen. Op deze wijze valt dus bijvoorbeeld een overheidsverantwoordelijkheid voor een goed georganiseerde kinderopvang te beargumenteren en te verdedigen. Ongelukkige ouders krijgen ongelukkige kinderen en dit niet in biologische, maar vooral in sociologische zin. De overheid is verantwoordelijk voor het in staat stellen van ouders om de opvoedingstaak met zin te vervullen. Ouders die geplaatst worden in een situatie van onmacht, onzekerheid, wrok en hopeloosheid, omdat ze gedwongen worden te kiezen

tussen baan of gezin, verliezen de zin in die opvoeding. Indien ik het aldus formuleer dat de verantwoordelijkheid van de overheid slechts een conditionerende is, bedoel ik tegelijkertijd dat de overheid nimmer via een welbewust beleid een bepaald relatiepatroon mag opdringen of afremmen. Dit geldt zowel voor het gezin als enige hoeksteen in de samenleving, als voor de zo befaamde, maar nog nimmer goed gedefinieerde en omschreven individualisering. Het kiezen van een primair leefverband en een levensstijl zal in onze westerse samenleving immer een particuliere aangelegenheid moeten blijven. De overheid moet halt houden bij de deur van de particuliere ingerichte woning, of die woning nu een, twee, drie deuren en delers heeft of niet.

Het onderwijs

De noodzaak van de terughoudendheid van de overheid bij het kiezen van primaire leefverbanden en relaties en de primaire opvoeding van kinderen, geldt in veel mindere mate voor het onderwijs. Dit is geen onbetwiste stelling. Enkele groeperingen van ouders, bijvoorbeeld in gereformeerde of antroposofische kringen, eisen de volledige verantwoordelijkheid op voor de schoolse vorming van hun kinderen. De staat heeft de plicht onderwijs mogelijk te maken, maar niet het recht inhoud en inrichting en didactische filosofie van het onderwijs op te leggen of voor te schrijven. De verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs van de toekomstige burgers komt onder andere tot uiting in de leerplicht. Maar die verantwoordelijkheid gaat mijns inziens verder: de overheid heeft ook een taak om zorg te dragen voor een adequate inhoud van een minimale vorming van alle leerlingen en voor de bewaking van de kwaliteit van het geboden onderwijs. Hoe valt deze verantwoordelijkheid, die voor een deel inderdaad de plaats inneemt van ouderlijke verantwoordelijkheid, te beredeneren?

Ik denk op de volgende wijze: uit de door mij aan Jonas

ontleende analyse van politieke verantwoordelijkheid blijkt een lange-termijn-zorg van de politiek voor de publieke zaken. Wil men de inzet van de burgers voor deze *res publica*, voor een levende politieke en sociale gemeenschap mogelijk maken en mogelijk houden, dan is daarvoor een bepaalde graad van scholing en vorming noodzakelijk. Vorming tot vaardig burgerschap zou men deze plicht van de politiek kunnen noemen. De institutionele vormgeving van deze zorgplicht is in onze samenleving bij uitstek de school. Ouders zijn op eigen kracht nauwelijks meer in staat, anders dan in vroegere eeuwen, hun kinderen een thuisopvoeding te geven of via het werk op het land hen tot een goede landbouwer te maken. Daarom is de school en is scholing tot een bepaald niveau voor alle leerlingen noodzakelijk. Met nadruk op *alle*. Daaronder vallen ook de leerlingen die het traditioneel moeilijk hebben op school, de 10 procent van de leerlingen die speciaal onderwijs volgt en de ongeveer 20 procent die niet of onvolledig het lager beroepsonderwijs afsluit. De kern van mijn stelling over de verantwoordelijkheid van de politiek voor het onderwijs betreft deze groep: er dient zo snel mogelijk een noodplan voor het beroepsonderwijs te komen, waarin op korte termijn de onderwijs- en beroepskansen van deze leerlingen worden verbeterd. Dit mag niet wachten tot de algehele hervorming van het voortgezet onderwijs. Bij deze versnelde herwaardering en hergroepering van het beroepsonderwijs is uiteraard ook de medewerking en medeverantwoordelijkheid van het bedrijfsleven geboden. Ik acht dit een van de belangrijkste verantwoordelijkheden van de politici.

Ik benadrukte *alle* leerlingen. Dit regardeert dus nog meer groepen, met name de meisjesleerlingen en de begaafde leerlingen. Een gelijkwaardige opleiding voor alle meisjesleerlingen is noodzakelijk om hen tot volwaardige en vaardige burgers te maken van die politieke gemeenschap. Een na de schoolse vorming volgende arbeidsplicht voor vrouwen, per jaarcohort opgebouwd, zoals de aanbevelingen van de Europese gemeenschap voor 1990 en latere

jaren luiden, lijkt mij een belangrijke stap in de richting van een op gelijkwaardigheid van deelnemers en deelnemers aan het sociale leven gebaseerde samenleving (zie ook *Beleidsplan Emancipatie 1985*). Het onderwijs levert hiertoe een zeer belangrijke bijdrage en mede daarom blijft dit tot de taak van de overheid behoren.

Als derde categorie geldt de groep begaafde leerlingen. De toekomstgerichtheid van zowel de ouderlijke en politieke verantwoordelijkheid eist dat alle groeikansen die maar mogelijk zijn uit de jeugdigen gehaald worden. Het onderwijs dient zo ingericht te zijn, dat deze kansen voor de vrij kleine groep niet worden verminderd of tenietgedaan.

Is hiermee de verantwoordelijkheidsdeling voor het onderwijs volledig bepaald? Ik meen van niet, want de rol van de ouders verdwijnt niet helemaal achter de horizon van de politiek. De morele vorming is een gemeenschappelijke taak van ouders, leraren en leraressen. Elke docent, die hart voor de zaak heeft en zich ten volle verantwoordelijk voelt voor de onder hem of haar aangestelde leerlingen, zal tevens een morele invloed uitoefenen. De taak van de overheid bij die morele vorming zal niet te groot mogen zijn, zoals die ook in mijn ogen niet te groot mag zijn ten aanzien van de primaire opvoeding. Er blijven staatsvrije zones in opvoeding en onderwijs en het dilemma van de inrichting van het onderwijs bestaat nu juist uit de evenwichtige afbakening van de oriëntatie van het onderwijs. Enerzijds op de eisen en behoeften van de maatschappij, de economie of de arbeidsmarkt en anderzijds op eisen die vooral uit persoonlijkheidsvorming en morele vorming voortkomen. Naar mijn mening hoeft dit dilemma niet onoplosbaar te zijn, indien men de verantwoordelijkheidsverdeling tussen ouders, school en overheid in de gaten houdt. Zoals ouders hun kinderen niet meer op eigen kracht voor de arbeidsmarkt kunnen opleiden, zo kan ook de overheid de leerlingen niet tot een inhoudelijke morele levensovertuiging brengen.

Arbeid voor jeugdigen

Met het onderwijs zijn meteen de arbeid en de kansen van jongeren op de arbeidsmarkt aan de orde gekomen. De werkloosheid onder jongeren van 16 tot 24 jaar is vele malen hoger dan die onder volwassenen.

Tussen 1981 en 1985 steeg het percentage van werkloze jongeren met uitsluitend lager onderwijs van 20 naar 37 procent van de overeenkomstige beroepsbevolking. Voor meisjes met alleen lager onderwijs werd dit zelfs 42 procent. Het aantal drop-outs binnen het lager beroepsonderwijs en het algemeen vormend onderwijs ligt rond de 30 procent. Wat betekenen deze droge, maar harde cijfers? Als men zich een beeld probeert te vormen van de sociale gezichten van deze werkloosheidscijfers betekent dit dat ruwweg een op de drie jongeren nu reeds bijna definitief zal zijn uitgeschakeld voor een volwaardige plaats in onze op werk en zelfstandig verdiend inkomen gerichte maatschappij. Dat kan zo niet blijven voortduren. Op dit punt is er wederom een urgente verantwoordelijkheid van de politiek aan te wijzen: met alle krachten en partijen zal ernaar moeten worden gestreefd dat in een termijn van enkele jaren alle schoolverlaters worden opgenomen in het arbeidsproces, hetzij via een reguliere baan hetzij via een uitgebreider leerlingenstelsel. Mij staat de Zwitserse situatie voor ogen, waarin de jongere bij het verlaten van de school een eerste werkervaring kan opdoen. Natuurlijk is de situatie in Zwitserland, door bevolkingsopbouw en bevolkingssamenstelling, niet volledig te vergelijken met onze situatie, maar niettemin kan dit voorbeeld als leidraad genomen worden. Er is meer nodig dan een jeugdwerkgarantieplan dat niet veel 'echt' werk kan garanderen.

Uiteraard geldt deze noodzaak en de politieke verantwoordelijkheid in het bijzonder voor de tweede generatie van leden van etnische groepen in onze samenleving. Wil men nog enige toekomst garanderen voor deze jongeren, dan is meer nodig dan geld en goede woorden van de regering. Het behoort tot de primaire verantwoordelijkheid van de

politiek dat niet een gehele generatie uit het beeld van onze samenleving verdwijnt. Trouwens, echt verdwijnen doet die lost generation toch niet, want vele jongeren zullen onverhoopt of ongewild toch opduiken in de donkere hoeken en stegen van onze grote steden.

Vrije tijd

Wie is tenslotte verantwoordelijk voor twee nog niet duidelijk behandelde fasen in de ontwikkeling tot meerderjarigheid: de vrije tijd en de jeugdcultuur? Laat ik hier vrij simpel en duidelijk over zijn: jongeren zelf zijn verantwoordelijk voor wat ze al of niet gezamenlijk doen in en met hun vrije tijd. De overheid heeft hier slechts een minimale rol te vervullen. Het beschikbaar stellen van jeugdhonken, clubs en buurthuizen behoort daartoe – en het is opvallend dat de overheid in de vorm van de minister van wvc zelfs deze minimale verantwoordelijkheid niet meer echt wil nemen – maar voor de inhoudelijke invulling van de vrije tijd moet de overheid niet te gauw zorgen. Ook de ouders niet. Er komt een bepaald punt in de volwassenwording waar de invloed van de officiële gezagsinstanties vermindert en naar mijn mening ook moet verminderen ten gunste van de invloed van de *peergroup*, zelfs als ik weet dat die invloeden van jongeren onderling niet altijd evenwichtig en voorbeeldig te noemen zijn. Jongeren dienen ook zelf tot zelfstandige verantwoordelijkheid voor leven, werk en samenleving uit te groeien en het níét geven van de kansen op verantwoordelijkheid leidt tot uitstel van vaardig burgerschap. De terughoudendheid van de overheid voor moralisering geldt derhalve ook de zorg voor de vrijetijdsbesteding en vrijetijdscultuur van de jongeren. Dit is hun domein en menige volwassene heeft met spijt – of is het jaloezie? – gezien dat dit domein door jongeren door de eeuwen heen werd en wordt ingevuld op een andere manier dan de ouderen wensen of zelf zouden doen. Het zij zo. Ik kan op dit punt een krachtige stelling formuleren: jongeren

zelf zijn verantwoordelijk voor hun eigen ontwikkeling buiten school en werk. Het is al erg genoeg dat zo'n stelling wordt geformuleerd door iemand van boven de veertig.

De jeugdcultuur

Geldt deze terughoudendheid nu ook voor wat men de jeugdcultuur zou kunnen noemen? Een produkt van onze moderne samenleving, waarin een op grote massa gerichte industriële produktie een stevige maar vaak weinig doorzienne band heeft gevormd met de massamedia. Men heeft al de term 'infantocratie' gebruikt: onze cultuur, zoals die vooral tot uiting komt in de media, wordt geregeerd door de jeugd, wie dat dan ook moge wezen. Verhulst besteedde daar in zijn oratie ook aandacht aan: jongeren kijken te veel naar de buis en worden daardoor in slechte richting beïnvloed. Het vraagstuk van de positieve of negatieve invloeden van televisie is te groot om in deze bijdrage te behandelen. Laat ik volstaan met een treffende observatie, die het probleem onderstreept.

De invloed van de televisie is niet rechtstreeks te constateren, maar wellicht slechts indirect. Niet de *inhoud* van tv-programma's hebben per se een negatieve uitwerking, maar het feit dat de voorgeblikte beelden en zendingen de fantasie en het voorstellingsvermogen van jongeren verhinderen of verminderen. Vroeger las menig kind in zijn of haar eigen kamertje het spannende boek van Hector Malot *Alleen op de wereld*. Hoe de hoofdpersoon, de vriendelijke stiefmoeder, het aapje, het huisje en de boot er uitzagen, werd allemaal in het eigen voorstellingsvermogen uitgebeeld en ontwikkeld. Het stimuleerde de creatieve vermogens van de lezertjes enorm. Tegenwoordig zie je in wekelijkse televisie-uitzendingen dat zelfde boeiende verhaal volledig voorbestemd en ingericht door de televisiemakers. Het huisje is rood (mag niet geel zijn enz.). Met andere woorden: de grote invloed van de 'infantocratie' van de media op de jongeren is vooral gelegen in het wegnemen

van het eigen voorstellingsvermogen, de mogelijkheid om situaties zelf in te vullen, uit te beelden en anders te maken dan de werkelijkheid er uitziet. Kortom, het vermogen tot vernieuwing en verbetering van de situatie.

Op een merkwaardige manier komen we nu weer terug op het begin van mijn betoog: de eeuwige jeugd, die als cultureel symbool staat voor de mogelijkheid tot groei, vernieuwing, ontplooiing, het opnieuw uitlopen van de takken en de loten aan de menselijke stam. Als nu onder invloed van de media de jeugd deze vernieuwingsmogelijkheden steeds meer kwijtraakt, wordt de situatie zorgelijk. De samenleving gaat zich verstarren in plaats van vernieuwen.

De verantwoordelijkheid van de politiek op dit punt is naar mijn mening weer groot: de politiek zal wegen dienen te vinden, waarin het vernieuwingspotentieel in onze samenleving, via school of werk, via de opvoeding of via de burgerschapsvorming een voldoende tegenwicht vormt tegen deze 'infantocratie'. Jeugdige vernieuwing en jeugdig elan dienen in de plaats te komen van infantilisering door een door volwassen belangen geregeerde jeugdcultuur. Die eeuwige vernieuwing is zeer mooi onder woorden gebracht door de Bengaalse dichter Rabindranath Tagore, die in een van zijn spreuken de hoop van de jeugd aldus formuleerde: 'Elk kind komt met de gedachte dat God nog niet ontmoedigd is over de mensheid.'

De jeugd heeft de toekomst en zal die toekomst ook mogen hebben. Tot troost van de volwassenen.

Aangehaalde literatuur

GEBOORTE

The State of the World's Children, jaarlijks rapport van Unicef. Oxford, Oxford University Press.

Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk, *Bevolking en Welzijn*. Den Haag, Staatsuitgeverij (1977).

POLITIEKE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE JEUGD

d'Ancona, H., 'Opvoeding als collectieve verantwoordelijkheid', in: *Socialisme en Democratie*, 43 (1986), 3, pp. 78-80.

Beleidsplan Emancipatie 1985. Handelingen Tweede Kamer 1984-1985, 19052 nos. 1 en 2.

Diekstra, R.F.W., *De opgroeiende jeugd*. Baarn, Ambo (1985).

Jonas H., *The imperative of responsibility*. Chicago (1984).

Jongman, R.W., 'Criminaliteit als verzet', in: *Socialisme en Democratie*. 42(1985), 6, pp. 183-188.

Verhulst, F.C., *De toekomst van het kind*, oratie Erasmusuniversiteit Rotterdam (1987).

DILEMMA'S ROND ARBEID

Achterhuis, H., *Arbeid: een eigenaardig medicijn*. Baarn, Ambo (1984).

Becker, J.W., Vink, R., Godschalk, J.J., *Enige aspecten van arbeid in de toekomst*. Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau (1986).

Boddy, D., 'Information technology and organizations: some empirical findings', in: Pitt, D.C., B.C. Smith (eds.), *The computer revolution in public administration*. Brighton, Wheatsheaf Books (1984).

Buchanan, D.A., D. Boddy (1982), 'Advanced technology and the quality of working life: the effects of word processing on video typists', in: *Journal of Occupational Psychology*, 55, pp. 1-11.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistisch Zakboek*. Den Haag, Staatsuitgeverij (1987).

Fase, W.J.P.M., 'Een on(der)handelbare toekomst?' in: *Bespiegelingen over de toekomst van de sociale partners*. Den Haag, Organisatie